

Takvim-i Vekayi Gazetesinde Ermeniler (1919-1921)

Arzu BOY^{1,*}

TELHIS (ÖZ)

Araştırma Makalesi

Takvim-i Vekayi
ISSN: 2148-0087

Basım (Published): 31.12.2024
Kabul (Acceptance): 08.08.2024
Gönderi (Submitting): 12.07.2024

Cilt (Vol): 12
No (Issue): 2
Sayfa (Pages): 118-135

Adres: ¹Kafkas Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Sosyal Bilimler ve
Türkçe Eğitimi Bölümü, Tarih
Eğitimi ABD.
ORCID: 0000-0001-7611-7975

*Sorumlu Yazar E-mail:
arzunarboy@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Takvim-i Vekayi,
Ermeniler, Gazete, Basın, Osmanlı
Devleti.

Bu makale 2018'de Türk Tarih
Kongresi'nde sunulan bildirinin
genişletilmiş halidir.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti birçok cephede savaştı. Kafkas Cephesi'nde savaş devam ederken cephe gerisindeki Ermeni taşkınlıklarına bir son vermek maksadıyla Osmanlı Devleti tarafından tehcir kanunu çıkarıldı ve bu kanunla huzursuzluk çıkaran Ermeniler, Mısır ve Suriye gibi yerlere yerleştirildi. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı'nda yenilerek, Mondros Mütarekesini imzaladı. Akabinde ülkede meydana gelen otoritesizlikten kaynaklı Ermeni olayları ileri safhaya ulaştı.

Özellikle doğu bölgesi olmak üzere Anadolu'da Türk halkına Ermeniler tarafından yapılan mezalim tüm dünyaya tam tersi şeklinde yansıtılmaktaydı. Çalışmada, o dönemde devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'ye Ermenilerle ilgili olayların nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Çünkü Ermenilerle ilgili olarak dünyada lehte bir kamuoyu yaratılmaya çalışılırken Osmanlı basınının olayları nasıl aktardığı önem arz etmektedir. Örneğin gazetede Konya ve çevresinde Ermeniler ve diğer gayr-i müslim unsurların katli ve tecavüze maruz kaldığı yolundaki haberlerin vilayette yapılan incelemelere ve alınan telgrafa göre asılsız olduğuna dair Konya Valisi'nin telgrafı yayımlandı. Ayrıca yine Ermeniler ve diğer gayr-i müslim ahalinin herhangi bir muameleye maruz kalmadığına dair Erzincan, Kütahya, Eskişehir, Kal'a Sultaniye ve Çatalca mutasarrıflarının telgrafları da yer almaktadır. Bütün bu telgraflar Türkler tarafından Ermenilere yönelik herhangi bir kötü icraatın olmadığını göstermektedir. Gazetenin 31 Temmuz 1336 tarihli sayısında Tehcir esnasında Erzincan Ermenilerini katli ve imha mallarına yağma iddiasında bulunulan kimselere mahkûmiyet kararı verildiğine dair haberler bulunmaktadır. Bu haber Osmanlı'nın kendi içinde Ermenilere ve mallarına karşı zarar verenlere dair bir ceza mekanizması geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada bütün bu ayrıntıları gün yüzüne çıkarma çabası verilmiştir. Bu çaba yapılırken, Takvim-i Vekayi'nin 1919-1921 arasındaki sayıları tarandı ve ilgili kısımlarının çevirisi yapıldı.

The Ermenians In The Newspaper Takvim-i Vekayi (1919-1921)

Research Article

ABSTRACT

The Ottoman Empire fought in many campaigns during World War II. While the battle in Caucasus Campaign was going on, the Ottoman Empire enacted a deportation law so as to eliminate impetuosity of the Armenians in the area close to the campaign. As per to this law, the Armenian people creating disorders were sent and placed to other regions such as Egypt and Syria. At the end of the war, the Ottoman Empire was defeated and had to sign Armistice of Mudros. Following the armistice, the disorder caused by the Armenian people due to weak authority in the country reached its peak.

The Armenian atrocity towards Turkish people, particularly in the eastern region, was reversely represented in the world. This study seeks to reveal how events regarding the Armenian people were reflected in Takvim-i Vekayi, which was the official newspaper of the Ottoman Empire. It is important how the Ottoman media reflected the events while a worldwide public opinion on behalf of the Armenian people was tried to be created. For example; there were news reports alleging that the Armenian people as well as other non-Muslim communities living in Konya province and its surrounding region were slaughtered and raped. However, the investigations conducted in the relevant province and the telegram by the governor in Konya refuted the claims as unreal. Moreover, other governors from Erzincan, Kütahya, Eskişehir, Kal'a, Sultaniye, and Çatalca provinces sent telegrams stating that there was no misconduct regarding neither the Armenian people nor the other non-Muslim communities. All these telegrams show that there was no misconduct by Turkish people to the Armenians. The newspaper dated as 31 July 1336 includes a news story that those who were accused of killing the Armenian people and plundering their goods in Erzincan province during deportation were convicted. This news story indicates that the Ottoman Empire had a punishment mechanism for those harming both the Armenian people and their goods.

This study aims to reveal all the relevant details. To this end, the issues of Takvim-i Vekayi between the years 1919 and 1921 were reviewed and the relevant sections were translated.

KEYWORDS

Takvim-i Vekâyi, the Armenians, Newspaper, Media, the Ottoman Empire.

GİRİŞ

İlk sayısı 11 Nisan 1831 tarihinde yayınlanan Takvim-i Vekâyi, çıkarıldığı ilk günden itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi vazifesini görmüştür¹. Devletin resmi niteliğindeki bu gazetede; Padişahın Hatt-ı Hümayûn'ü (İrade-i Seniyye), hükümet kararları, kanunlar, devlet işleriyle ilgili tüzükler, yönetmelikler, talimatlar ve genelgeler gibi mevzuatlar yayınlanmıştır².

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte bünyesindeki uluslarda, hareketlilik baş göstermiş, uluslar, başlattıkları bağımsızlık hareketleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi devletlerini kurma yolunu seçmişlerdir. Osmanlı bünyesindeki uluslar içinde en son bağımsızlık hareketine kalkışan Ermeniler, I. Dünya Savaşı'nın Kafkas Cephesi'nde Osmanlı ile Rusya mücadelesinde, Rusya için gönüllü birlikler oluşturmuşlardır³. Savaş esnasında cephe gerisinde huzursuzluk çıkaran Ermeniler, Anadolu'nun her tarafında Türk halkına karşı düşmanca hareket etmiş ve Türk ordusu, savaş alanında olduğu için cephe gerisindeki bu olayları önleyememiştir. Başkumandan vekili Enver Paşa, bu durumu çözmek amacıyla 2 Mayıs 1915'te dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya şu yazıyı yollamıştır:

“Van Gölü etrafında ve Van Valiliği'nce bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler, isyanlarını sürdürmek için daima toplu ve hazır bir haldedirler. Toplu halde bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak isyan yuvasının dağıtılması düşüncesindeyim. 3. Ordu Komutanlığının verdiği bilgiye göre Ruslar 20 Nisan 1915'te kendi sınırları içindeki Müslümanları sefil ve perişan bir halde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem yukarıda belirttiğim amacı sağlamak için, ya bu Ermenileri aileleriyle birlikte Rus sınırı için göndermek, yahut bu Ermenileri ve ailelerini Anadolu içinde çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilde uygun olanın seçilmesiyle tatbikini rica ederim. Bir mahsur yoksa isyancıların ailelerini ve isyan bölgesi halkını sınırlarımız dışına göndermeyi ve onların yerine sınırlarımız içine dışarıdan gelen Müslüman halkın yerleştirilmesini tercih ederim”⁴.

Yazı, aleni bir şekilde tehcir kanununun sinyallerini vermiştir. Tehcir kanunu, Osmanlı Devleti tarafından iç huzuru muhafaza etmek ve huzuru temin için çıkarılmıştır. Rusya İngiltere ve Fransa'nın, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek maksadıyla harekete geçmeleri, Ermenilerin amaçlarına ulaşmaları konusunda imkan tanımıştır. Tehcir esnasında

¹“Osmanlı İmparatorluğu'nda, Padişah hatlarının, kanunnamelerin ve bütün kademelerdeki yetkililerin çıkardıkları emirlerin halka ve uygulayacak kimselere duyurulmasına çok itina edilirdi. Bunlar şehirlerde, köylerde münadiler (Bir meseleyi yüksek sesle ilân için resmen görevlendirilen kimseler) tarafından meydana, cami avlularında Devletin emirlerini halka duyururlardı. Sultan II. Mahmut, bu işler için memlekette bir gazetenin çıkarılmasının zaruriyetine inandı ve bu işi gerçekleştirmek istedi. Nitekim yayınladığı fermanla "Takvim-i Vekâyi" adıyla bir gazetenin çıkarılmasını istedi”. (Osman Akandere, “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuvay-ı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:24, Kasım1999, 2003, ss.417-467; Hasan Refik Ertuğ, "Resmî Gazete ve Düsturların Tarihi", Hayat Tarih Mecmuası, Cilt: 1, Sayı: 12, (1 Mayıs 1976), İstanbul, s. 73.

²Akandere, a.g.m. ss.417-467.

³Muammer Demirel, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996, s.34; Aydın Süer, “1915 Ermeni Ayaklanmalarında Çarlık Rusyası'nın Rolü”, *DTCF Dergisi*, S.10, ss.459-466; Kazım Karabekir, *Ermeni Dosyası*, İstanbul: Emre Yayınları, 2000, s.147.

⁴Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2007, s.65

meydana gelen olaylar dış basına Ermeniler katli ediliyor şeklinde yansımıştır. Öte yandan dış devletlerin baskısı sonucunda tehcirde görevli olan birçok kişi cezalandırılmış ve bütün olaylar gazete sayfalarında yerini almıştır.

Ermenilerin dış devletlerle yaptığı işbirliği siyasi antlaşmalarda net bir şekilde kendini göstermiştir. Sevr Antlaşması'nın maddeleri müttefiklerin savaş esnasında verdiği demeçlere uymamıştır⁵. Özellikle Wilson Prensiplerinin 12.maddesindeki "her milletin kendi geleceğini kendisinin belirleyeceği" sözü tam anlamıyla geçersiz hale gelmiştir. Sevr Antlaşması Anadolu'yu Türk yurdu olmaktan çıkararak bir antlaşma olmakla birlikte antlaşmada özellikle Ermeniler ön plana çıkarılmış, Anadolu'nun önemli bir kısmı resmen onlara tahsis edilmiştir⁶. 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Hükümeti tarafından imzalan Sevr Antlaşması öncesinde, Paris Antlaşması ve Sen Remo'da bir takım kararlar alınarak Osmanlı Devletine iletilmiş, Osmanlı Hükümeti de doğal olarak bu kararlara yönelik cevap niteliğinde açıklamalarda bulunmuştur⁷. Gazetede Osmanlı Hükümeti'nin verdiği cevapların Ermeniler ile ilgili kısımları aşağıda verilmiştir⁸.

1. TEHCİRDE ROL OYNAYANLARLA İLGİLİ KARARLAR

Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi üzerine İttihatçı liderlerin yurt dışına gitmesinin ardından dördüncü defa sadarete gelen Damat Ferit Paşa⁹ Dönemi'nde yurt dışına giden İttihatçılar Ermeni tehciri ile ilgili sıkıştırılmıştır¹⁰. Ermenilere soykırım yapıldığı iddiasıyla Divan-ı Harbi Örfi kurulmuş ve yargılamalara başlanmıştır¹¹. Bahattin Şakirdi¹²yargılamalar sonucunda suçlu bulunmuştur. Hariciye Nezareti tarafından kurulan sıkıyönetim mahkemesi tahkik heyeti, 21 Mart 1919'da çıkan İzahname'de Bahattin Şakir'in Erzincan'daki olumsuz hadiselerin içinde yer aldığı ifade edilmiştir¹³. Bahattin Şakir, 1915 Haziran'ında Erzurum ve Erzincan'dan yola çıkarılan Ermenilerin Kemah boğazında pusuya düşürülerek Kürt

⁵ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara: TTK, 1988, s.108.

⁶ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi tarih Metinleri*, C.1, Ankara:TTK, 1953, s.318.

⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.118; Temuçin Faik Ertan, "Sevr ve Lozan antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2016, Sayı:58, ss.21-37.

⁸ Erim, a.g.e. s.318; Mehmet Okur, "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni sorunu üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:8, 2011, ss.73-90.

⁹ Mütareke Dönemi olarak adlandırılan 1918-1922 yılları arasında beş defa hükümeti kurmakla görevlendirilen Damat Ferit Paşa'nın görevde kaldığı süreler şöyledir: Damat Ferit Paşa Hükümeti : (4 Mart-15-16 Mayıs 1919). Damat Ferit Paşa Hükümeti: (19 Mayıs-20 Temmuz 1919). Damat Ferit Paşa Hükümeti : (21 Temmuz-1 Ekim 1919). Damat Ferit Paşa Hükümeti : (5 Nisan-31 Temmuz 1920). Damat Ferit Paşa Hükümeti : (31 Temmuz-17 Ekim 1920). (Akandere, a.g.e., ss.417-467).

¹⁰ Nevzat Artuç, "1915 Ermeni Olaylarına Farklı Bir Bakış", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7, 2008, ss.54-65.

¹¹ Uğur Üçüncü, "İstikbâl Gazetesi'ne Göre Doğu Cephesi'nde Türk-Ermeni Savaşı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:16, Bahar 2014, ss.87-113.

¹² "Doktor Bahattin Şakir ya da yakın arkadaşlarının deyişiyle "Baha Bey", İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içindeki ünlü doktorlar grubunun üç önemli isminden birisidir. Cemiyet'in Türkçü- Turancı kanadındandır. Bir ideolog olmaktan çok örgütçü kimliğiyle öne çıkmıştır. İttihat ve Terakki'nin Kâtibi Mesullerindendir. Devrimden sonra ne mebus ne de nazır olmuştur. Doktor Bahattin Şakir, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucularından ve siyasi bölüm şefidir. Cemiyet'e üye olduğu günden, 17 Nisan 1922 günü Almanya'da Ermeni kurşunlarıyla son nefesini verdiği ana kadar hayatını vatanına ve Cemiyet'e adamıştır" (Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, s.1).

¹³ Artuç, a.g.m. ss.54-65.

Takvim-i Vekayi

çetelerinin saldırılarına sebep olmakla suçlanmıştır¹⁴. Erzincan merkez ve çevresinden tehcir edilen Ermenilerin öldürüldüğü, mallarının gasp ve yağma ettikleri iddiasıyla suçlanan ve kayıp olan İttihat ve Terakki cemiyeti merkezi umumisi azasından Teşkilat-ı Mahsusa reisi Doktor Bahattin Şakir Bey'in hakkında idam kararı verilmiştir¹⁵. Bahattin Şakir'in idam kararı ile birlikte Elazığ murahhası Resneli Nazım Bey'e Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin 45. maddesine binaen 15 yıl kürek cezası verilmiş, Dersim mebusu Mehmet Nuri ve Elazığ ve Konya Maarif Müdürü Ferit Bey'in beraatlerine karar verilmiştir. Bu karar 18 Şubat 1336'da alınmış ve 24 Şubat 1920'de gazetede yayınlanmıştır.

Tehcir esnasında Ermeniler, özellikle Türk nüfusun az olduğu yerlere gönderilmişlerdir. Huzursuzluk çıkaran Ermeniler'in bir kısmı da Diyarbakır yakınlarında Türk nüfusun az olduğu yerlerden olan Zor sancağına yerleştirilmiştir¹⁶. 10 Mayıs 1920'de yayımlanan bir haberde Zor sancağına tehcir edilen Ermenileri katl ettikleri ve mallarını yağma ettiği iddiasıyla firar eden Zor Mutasarrıf-ı esbaki Zeki Bey'in Mülkiye Cezâ Kânunnâmesi'nin kırk beşinci maddesi gereğince Askerî Cezâ Kânunnâmesi'nin yüz yetmiş üçüncü ve mezkûr Mülkiye Cezâ Kânunnâmesi'nin yüz yetmişinci maddesine idamına karar verildiği belirtilmiştir¹⁷.

31 Temmuz 1920'de gazetede mahkumiyet başlığı altında tehcir esnasında Erzincan Ermenilerini kat ve imha ettikleri iddiasıyla suçlu bulunan kişilerin listesi verilmiş ve bu listede hangi şahsın hangi suçtan neye mahkûm edildiği de belirtilmiştir¹⁸. Mahkumiyet kararında Ermenilerin

¹⁴ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Hariciye Nezareti İstişare Odası* (HR.HMS.İŞO.108/2).

¹⁵ “Mamuretülaziz vilâyeti merkezi ile mülhakâtından tehcir edilen Ermenilerin katl ve itlâf ve mallarını gasb ve gâret eyledikleri iddiâsıyla maznûnün-aleyhim olup hâl-i firârda bulunan İttihad ve Terakkî Cemiyeti merkez-i umûmîsi azâsından teşkilât-ı mahsûsa reisi Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in tafsîlâtı 21 Rebûlâhîr 1338 ve 13 Kânûn-ı Sâni 1336 tarihli mazbatada muharrer olduğu üzere Mülkiye Cezâ Kânunnâmesi'nin yüz seksen bir ve yüz yetmişinci maddelerine tevfiķan idâmına ve cemiyet-i mezkûrenin Mamuretülaziz murahhas-ı mesûlû Resneli Nazım Bey'in mezkûr kânunnâmenin kırk beşinci maddesi fikra-i sâniyesi delâletiyle mevâdd-ı mezkûreye tatbîkan on beş sene müddetle küreğе konulmasına ve hukûk-ı medeniyeden iskâtına ve her ikisinin emvâl-i mahcûzesinin usûlû dâiresinde idâre etdirilmesine ve Dersim Mebus-ı sâbıkı Mehmed Nuri ve sâbık Mamuretülaziz ve lâhık Konya Maarif Müdürü Ferid Beyler'in berâetlerine dâir Dersaadet Birinci İdâre-i Örfiye Divân-ı Harbi'nden Bahaeddin Şakir ve Nazım Beyler hakkında gıyâben ve diğerleri hakkında vicâhen verilen karar, firâriyeler geçtiklerinde tekrîr-i muhâkeme edilmek üzere tasdîk olunmuştur. İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'mûrdur. 27 Cemâziyelülâ 1338 – 18 Şubat 1336 Harbiye Nazırı Fevzi, Sadrazam Ali Rıza” (Takvim-i Vekayi, 24 Şubat 1336, No:3784).

¹⁶ “Diyarbakır Hududundan 25 km dahilde ve Habur ve Fırat Nehirleri vadisindeki ma'mureler dahil olmak üzere Zor Sancağı'nın cenûb ve garbi” (BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü (DH.UVM.131/87-1).

¹⁷ “Zor sancağına tehcir edilen Ermenileri katl ve imhâ ve mallarını gasb ve yağma eylediği iddi'âsıyla maznûnün aleyh olup hâl-i firârda bulunan Zor Mutasarrıf-ı esbaki Zeki Bey'in Mülkiye Cezâ Kânunnâmesi'nin kırk beşinci maddesi delâletiyle Askerî Cezâ Kânunnâmesinin yüz yetmiş üçüncü ve mezkûr Mülkiye Cezâ Kânunnâmesinin yüz yetmişinci maddelerine tevfiķan idâmına ve emvâl-i mehcûzesinin usûlû dâiresinde idâre etdirilmesine dâir Dersaadet Birinci İdâre-i Örfiye Divân-ı Harbi'nden gıyâben verilen hüküm ele geçtiklerinde tekrîr-i muhâkeme edilmek üzere tasdîk olunmuştur. İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı me'mûrdur” (Takvim-i Vekayi, 10 Mayıs 1336, No:3849).

¹⁸ “Tehcir esnasında Erzincan Ermenilerini katl ve imhâ ve mallarını yağma eyledikleri iddi'âsıyla maznûn-ı aleyhim olan ve Askerî Tevkîfhanesi'nde mevkuf iken mukaddemâ düvel-i itilâfiyyece Malta'ya sevk olunan Erzincan Mutasarrıf-ı esbaki kırk dört yaşında Muğla'da mütevellid Memduh Bey bin Tayyar ve el-yevm mezkûr Tevkîfhanesi'nde mevkuf bulunan ve Eyüp'de kâin Hüseyin Paşa Dergâhı Şeyhi Ka'im-birâderi Fevzi Efendi'nin nezdinde ikâmet ve Erzincan'da otelcilik eden kırk beş yaşında Erzincan'ın Kurşunlu Mahallesi ahâlisinden Hafız Abdullah Avni Efendi bin Hacı Hüseyin ve hâl-i firârda bulunan Erzincan Meb'us-ı esbaki Hâlet ve Erzincanlı Hacı Vahid-zâde Rıza Efendiler, Dersim Aşiret rü'esâsından ve eşkiyâ-yı meşhûreden Kırmı (?) Yusuf ve Erzincanlı Jandarma Çavuşu Arslan ve Erzincan'ın Pülümür Kazası'na merbut Danzik (?) Nâhiyesi Müdürü ve Aşiret Re'isi Kako (?) haklarında icra kılınan muhâkeme ve tedkikât neticesinde, tafsîlâtı 9 Şevval 1338 ve 26 Haziran 1336 tarihli ve 27 numaralı mazbatada muharrer olduğu üzere, fecâyi'-i mezkûrenin fâ'il ve mürtekipleri oldukları mertebeye vâsıl olduğundan, merkûmünden Hafız Abdullah Avni ve Hâlet efendilerle Kırmı Yusuf ve Arslan ve Kako'nun fecâyi'-i mezkûrenin fâ'il ve mürtekipleri olmak üzere mücerremiyetlerine ve hareketleri Mülkiye Cezâ Kânun-nâme-i Hümayûnu'nun kırk beşinci maddesinin birinci fıkrası delâletiyle, Kânun-ı mezbûrun yüz yetmişinci ve Askerî Cezâ Kanûnu'nun yüz yetmiş

öldürüldüğü iddiasıyla itilaf devletleri tarafından Malta'ya sevk olunan¹⁹ eski Erzincan mutasarrıfı kırk dört yaşında Muğla'da Memduh Bey oğlu Tayyar ve Erzincan'da otelcilik eden kırk beş yaşında Erzincan'ın kurşunlu mahallesinden Hafız Abdullah Avni Efendi oğlu Hacı Hüseyin, Erzincan mebusu Halet, Erzincanlı Hacı Vahidzade Rıza Efendi ve Erzincanlı Jandarma Çavuş Arslan ve daha birçok kişinin cezalandırılacağı gazete sayfasında yer almıştır. Hafız Abdullah ve Halet Kırmı Yusuf, Arslan'ın, Kako'nun idamlarına karar verilmiş, Erzincanlı Hacı Vahidzade Rıza Efendi firar ettiği için davası durdurulmuştur. Kaçak olduğu için haklarında sonra karar verilmek üzere anlaşılan kişiler şu şekildedir:

“Erzincan'da Mevki Kumandanı ve Askeri Fabrikalar Müdürü Ahmed Vefik ve Erzincan Mekteb-i İdadi Askeri Müdürü Trabzonlu Binbaşı Hafız Süleyman beylerle, Erzincan Jandarma Taburu Kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı ve Erzincan Jandarma zâbitânından Mülâzım Cemil ve Süleyman ve Jandarma Başçavuşu Erzincanlı Hâlid, Erzincan eşrafından Yaşar Bey ve Jandarma Sivaslı Deli Mehmed ve Erzincan Mekteb-i İdadi Askerîsi Müdü Muâvini Yüzbaşı Asım ve Dâhiliye zabitanından Mülâzım Cezâyir'li Mehmed Efendi”²⁰.

2. TEKZİB-İ RESMİ

Takvim-i Vekayi gazetesi devletin resmi gazetesi olduğu için devlet, açıklamak istediği ve kabul etmek istemediği şeyleri bu gazete vesilesiyle duyurmuştur. Açıklamak istediği ve kabul etmek istemediği şeyleri “Tekzib-i Resmi” başlığı ile yayımlamıştır.

Bu yıllarda Dünya basınında Ermenilerin Anadolu'da zulme uğradığına dair haberler sürekli olarak yayınlanmıştır. Hınçak Gazetesi gibi çeşitli gazetelerde Türklerin Anadolu'da yaşayan Ermenilere işkence ettiğine ve onları katl ettiğine dair haberler yayınlanmıştır²¹. Batum'da yayınlanan Iho ve Tiflis'te çıkan Slav gazetelerinde, “*Rum ve Ermeniler gazla yakılmaktadır*”, şeklinde haberler çıkmıştır²². Bu tarz haberlerin yalan ve uydurma

birinci maddelerine muvâfık olduğundan işbu mevâd-ı kânûniyye ahkâmına tevfiikan, merkumdan Hâfiz Abdullah Avni ve Halet ve Kırmı Yusuf ve Arslan ve Kako'nun i'dâmlarına ve maznun-ı aleyhimden Hacı Vâhid-zâde Rıza Efendi'nin ahiren vefât etmiş olduğu inde'l-muhâkeme anlaşıldığından, âninhakkındaki hukûk-ı umûmiyye davasının sükûtuna ve Memduh Bey'in de mütâla'ya nakledilmiş olmasından ve diğer bir maddeden dahi rüfêkâ-yı sâ'iresiyle taht-ı muhâkemede bulunmasından dolayı, ileride tevhîden rıyet olunmak üzere, muhâkemesinin tefrikine ve cerâ'im-i mebhûsede maznûniyetleri anlaşılan, Erzincan'da Mevki Kumandanı ve Askeri Fabrikalar Müdürü esbaki Kaim-makâm Ahmed Vefik ve Erzincan Mekteb-i İdâdî-i Askeri Müdürü sâbık Trabzonlu Binbaşı Hafız Süleyman beylerle, Erzincan Jandarma Taburu Kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı ve Erzincan Jandarma zâbitânından Mülâzım Cemil ve Süleyman ve Jandarma Başçavuşu Erzincanlı Hâlid Efendilerle Erzincan eşrafından Yaşar Bey ve Jandarma Sivaslı Deli Mehmed ve Erzincan Mekteb-i İ'dâdî-i Askerîsi Müdür Muâvini Yüzbaşı Asım ve Mekteb-i mezkûr Dâhiliye zabitanından Mülâzım Cezâyir'li Mehmed Efendi haklarında ta'kâbât-ı kânûniyye icrâsına dâ'ir, Hâfiz Abdullah Avni'nin vicâhında ve diğerlerinin gıyâbında olmak ve ele geçtiklerinde tekrar muhâkeme edilmek üzere, Dersaadet Birinci İdâre-i Örfiyye Dîvân-ı Harbi'nden verilen hüküm ve karar tasdik olunmuşdur” (Takvim-i Vekayi,31 Temmuz 1336, No:3917).

¹⁹ Taylan Sorgun, Mütareke Bölüğü ve Bekir Ağa Bölüğü, İstanbul:Kamer Yayınları, 1998, s.239.

²⁰Takvim-i Vekayi,31 Temmuz 1336, No:3917.

²¹Ramazan Tosun, “Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2003, ss.143-163.

²² Üçüncü, a.g.m. ss.87-113.

olduğuna dair gazetede 6 Mart 1920'da yayınlanan "tekzîb-i resmi" Şu Şekildedir:

*"Anadolu'da Ermenilerin yeniden katliâma marûz kaldıklarına dâir son zamanlarda bir takım Őâyi'at deverân eylemiş ve bu Őâyi'âtı Ermeni "Cerâidle Journal Dö Riyan" gazetesi neşr ve tekrâr etmişdir. MaraŐ civârında Türkler ile Ermeniler arasında hâdis olup bilâ-sebep ahâli-i İslâmiyenin hayâtlarına kasd ve ırzlarına tecâvüz ile Ermenilerin sebebiyet verdikleri müsâdemâtdan gayrı, Anadolu'nun hiçbir tarafında Ermenilere karşı hiçbir taarruz vuku bulmamış olduğu ve bu Őâyi'âtın Devlet-i Osmaniye'nin mukadderâtı mevzu' bahis olduğu bir arada gerek Avrupa efkâr-ı umûmiyesinde gerek sulh konferansı mehâfilinde hükümet-i seniyye aleyhine bir cereyân tevelîd etmek gibi maksad-ı bedhâhâne ile neşr edilmekte bulunduğu beyân ve ilân olunur"*²³.

Tekzib'de belirtildiği üzere Anadolu'da Ermenilerin katliama maruz kaldıklarıyla ilgili bazı haberler yayınlanmıştır. Tekzib'te Ermeni gazetesi olan "Ceraidle Journal Dö Riyan" de çıkan haberlerin yalan olduğu, MaraŐ civarında Ermenilerin Türkleri öldürmelerinden ve ırzlarına tecavüzden başka bir olayın olmadığı ifade edilmiş ve Anadolu'nun hiçbir yerinde Ermenilere karşı yapılmış bir hareketin olmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca çıkan Şayiaların Avrupa'yı Osmanlı Devleti aleyhine etkilediği de ifade edilmiştir.

14 Mart 1920'de gazetede Dersaadet'deki Rum ve Ermenilere karşı katliam yapılacağına dair haberlerin asılsız olduğu ve Hristiyanların da endişe içinde olduğunu, haberlerin kesinlikle asılsız olduğunu bildiren "Tekzib-i Resmi" yayımlanmıştır²⁴.

3. ERMENİ OLAYLARI İLE İLGİLİ ÇEKİLEN TELGRAFLAR

Ermenilerin Türkler tarafından öldürölme Őayıları karŐısında Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Dahiliye Nezareti'ne telgraflar çekilmiştir. 10 Mart 1920'da Konya valisi Suphi tarafından dahiliye nezaretine çekilen, Konya ve civarında Ermeniler ve diğer gayr-i Müslim unsurların katl ve tecavüze maruz kaldığı yolundaki haberlerin, vilayette yapılan tedkik ve alınan telgraflara göre asılsız olduğunu bildiren telgraf Şu Őekildeydi: "9 Mart 1336'da merkez ve mülhakât-ı vilâyetde Ermenilerden veyâ diğer anâsır-ı gayr-ı müslimeden katl edilmiş ve tecâvüz ve ta'aruza ma'rûz kalmış hiçbir kimse olmadığı ve âsâyiŐ ve inzibât-ı vilâyet ber-kemâl bulunduğu ve henüz

²³Takvim-i Vekayi, 6 Mart 1336, No:3784.

²⁴"Dersaadet'deki Rum ve Ermenilere karşı katliâm yapılacağına dâir bir takım Őâyi'atın deverân etmekte olduğu işidilmiş ve Üsküdar ahâli-i Hristiyanîyesinin bu yüzden pek ziyade endişe içinde oldukları da bazı gazeteler tarafından yazılmak istenildiği görölmüştür. Őâyi'ât-ı mezkûre bir maksad-ı mahsûs ile işâ'a edilmekte olup bunun külliye'nin biasıl ve esâs olduğu ve bu gibi işâ'ât-ı bedhâhânede bulunanlar hakkında tedkikât ve ta'kibât icrâ edilmekte bulunduğu ve devletin emniyet-i dâhiliye ve hâriciyesine min külli'l-vücûh taalluku bulunan bu kabil tasni'ât ve işâ'âta medhaldâr oldukları anlaşılacak kimselerin dîvan-ı harbe tevdî kılınacakları ilân olunur. (Takvim-i Vekayi, 14 Mart 1336, No:3800).

Takvim-i Vekayi

alınamayan bir iki mülhakâtdan alınacak neticeden de başkaca malûmât verileceği marûzdur²⁵.

Yine gazetenin dördüncü sayfasında Erzincan Mutasarrıfı Eşref'in çektiği telgrafta Ermenilerden ve gayrimüslimlerden kimsenin öldürülmediği ifade edilmiştir²⁶. Kütahya Mutasarrıfı Naci'nin Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta liva dahilinde Ermenilerden ve sair anasır-ı gayr-ı müslimeden katledilmiş hiçbir kimse olmadığı bildirilmiştir²⁷.

Aynı tarihte Eskişehir mutasarrıfı Fatin'in çektiği telgrafta asayişin mükemmel olduğu gayr-i müslimeden kimsenin öldürülmediği, şayiaların Avrupa'da heyecan yaratmak için çıkarıldığı ifade edilmiştir²⁸.

Yine aynı tarihte Kale-i Sultaniye Mutasarrıf Vekili Tahrirat müdürü Şevket'in çektiği bölgede Ermenilerden ve gayr-i müslimeden öldürülen kimsenin olmadığını bildiren telgraf şu şekilde idi:

“3 ve 9 Mart 1336'da Miço nâmındaki bir Rum'dan mâ'adâ livâ dahilinde eyyâm-ı sâbika ve ahîrede Ermenilerden ve anâsır-ı gayr-ı müslime-i sâireden katledilmiş kimse olmayıp bunun fâ'ili olan üç şahıs hemen akîb-i vak'a derdest ve makûlün refikinden mağsûb elli lira da istirdâd edilerek cihet-i adliyyeye teslim olunduğu ve cevâb i'tâsının tehîri Biga'dan beklenen ma'lûmâtın ancak dün akşam alınabilmesinden ileri geldiği marûzdur”²⁹. Çatalca Mutasarrıf Vekili Kadı Hilmi'nin 10 Mart 1920'da çektiği telgrafta 3 Mart 1920'da liva dahilinde anasır-ı gayr-ı müslimeden katl edilen kimse olmadığı aksine anasır-ı müslimeden Demirci Tefvik ve Yunus Kahya'nın Rumlar tarafından öldürüldüğü dile getirilmiştir.

14 Mart 1336'da çıkan haberde Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza tarafından çekilen telgrafta Ermenilerin katledildiğine dair haberlerin asılsız olduğu ifade edildi³⁰.

16 Mart 1336'da Menteşe Mutasarrıf vekili Faik dahiliye nezaretine çektiği telgrafta merkez-i livâ ile Çine, Bordum, Milas, Marmaris, Köyceğiz kazâlarında anâsır-ı gayr-ı müslimeden katl edilmiş kimse olmadığı bildirilmiştir³¹.

²⁵ Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1336, No:3799.

²⁶ “Livâ dâhilinde Ermenilerden ve diğer anâsır-ı gayr-ı müslimeden hiçbir şahsın katl edilmediği ve bunlar hakkında en âdi bir tecâvüz vukû' bulmadığı gibi bu bâbda ednâ bir şikâyet dahi sebk etmediği ve mevcûd olan emniyet ve âsavişin muhâfazasına son derece ihtimâm olunmakta bulunduğuy”(Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1336, No:3799).

²⁷ Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1336, No:3799.

²⁸ “Dahil-i livâda anâsır-ı huristiyânîyyeden hiçbir kimsenin katli vâki' değildir. Asâviş-i livâ o derece mükemmeldir ki âdi vukû'ât bile mevzu' bahis olamaz. İşâ'at-ı vâki' a erâcîfden ibâret ve mukarretât-ı memleketin mevzu' bahis olduğu şu sıralarda Avrupa efkâr-ı umûmiyesinde heyecân husûle getirmek maksadına mebnî olup her vakit tahkiki mümkün olmağla bu yoldaki erâcîfin hiçbir kıymeti hâiz olmayacağı”(Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1336, No:3799).

²⁹ Takvim-i Vekayi, 14 Mart 1336, No:3799.

³⁰ Takvim-i Vekayi, 14 Mart 1336, No:3800.

³¹ Takvim-i Vekayi, 16 Mart 1336, No:3802.

4. ŞEYHÜLİSLÂM DÜRRİZÂDE ABDULLAH EFENDİ'NİN FETVÂSİ

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislam tarafından çıkan fetvalar büyük kıymet görmüş, emir telakki edilmiştir. 11 Nisan 1336'da gazetede Dürrizade Es-Seyyid Abdullah tarafından bir fetva-yı şerife yayınlanmıştır. Bu fetva-yı şerifede; memleketin bazı bölgelerinde bir grup kişilerin kendilerine reis seçmiş oldukları, Ermeni ahaliye karşı tedbirler alınacağına dair halkı kışkırttıkları hatta ahalden asker toplayıp görünürde asker ve donatım bahanesiyle gerçekte mal toplama amacıyla devletin şehir ve köylerine saldırıp tahrip ederek millet-i sadıka'dan çok sayıda masumu öldürdükleri, Emirül Müminin'den bazı memur -ı ilmiye ve askeriye ve mülkiye azl ederek kendi yandaşlarını getirdiklerini, sadrazam ve şeyhülislama ihanet etmekte ve Devleti-i Aliye'nin nizam ve intizamını ve asayişini bozdukları için dağılmaları hakkında verilen emir aliden sonra hala inat edip fesat çıkarmaya devam ederlerse katl edilecekleri ifade edilmiştir³².

5. SEVR TASARISINDA ERMENİ KONUSU

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı³³. Mondros Mütarekesi'ne dayanarak yapılan işgalleri durdurmak maksadıyla 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile birlikte Milli Mücadele'nin hazırlık safhası başlamıştı³⁴. Milli Mücadele'nin başlamasına rağmen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti için son manasına gelen Sevr Antlaşmasını planlamışlardır.

13 bölüm 433 madde ve eklerden oluşmuş³⁵ antlaşma ile Türkiye'nin sınırları belirlenmiştir. Maddeler başından sonuna kadar okunduğunda Osmanlı Devleti için harita üzerinde herhangi bir siyasi varlık kalmamıştır. Boğazlar, İstanbul, İzmir, Trakya dışında Yunanistan, Ermenistan, Suriye, Irak, Filistin, Hicaz, Mısır, Sudan, Kıbrıs, Fas, Tunus, Bingazi ve Ege Adaları gibi çeşitli mevzular konuşulmuş ve Osmanlı Devleti aleyhine karara bağlanmıştır³⁶.

³² "Sebeb-i Nizâm-ı âlem olan Halîfe-i İslam edâmallâhu te'âlâ hilâfethû ilâ yevmi'l-kıyâm hazretlerinin taht-ı vilâyetinde bulunan bilâd-ı islâmiyede ba'zı eşhâs-ı şerîfe ittifâk ve ittihâd ve kendülerine ruesâ intihâb ederek teba'a-i sâdika-i şâhâneyi hıyel ve tezvîrât ile iğfal ve idlâle ve bilâ-emr-i âlî ahâliden asker cem'ine kıyam edip zâhîrde askerî i'aşe ve techîz bahânesiyle ve hakikatde cem'-i mâl sevdâsıyla hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugâyir-i i'tiyâd ve tecrîme cesâret ve memâlik-i mahrûsanın ba'zı kurâ ve bilâdına hücum ile tahrîb ve hâk ile yeksân ve teba'a-i sâdikadan nice nüfûs-ı ma'sûmeyi katl ve itlâf ve dimâ-i mahkûneyi süfk ve arâka etdikleri ve cânib-i emîrül'-mü'mininden mansûb ba'zı me'mûrîn-i ilmiye ve askeriye ve mülkiyeyi hod be-hod azl ve kendi hempalarını nasb ve merkez-i hilâfet ile memâlik-i mahrûsanın muvâsalât ve münâkalât ve muhâberâtını kat' ve taraf-ı devletden sâdır olan evâmîrin icrâsını men' ve merkezi diğerk memâlikden tecrîd ile şevket-i hilâfeti kesr ve tevhîn kâsd ederek makâm-ı mu'allâ-yı imâmete ihânet etmekle tâ'at-ı imâmdan hurûc ve Devlet-i Aliyye'nin nizâm ve intizâmını ve bilâdın âsâyişini ihlâl için neşr-i erâcîf ve işâ'a-i ekâzîb ile nâssı fîtneye sâik ve sâ'î-i bi'l-fesâd oldukları zâhîr ve mütehakkık olan ruesâ-yı mezbûrîn ile a'van ve ittibâ'ı bâ'iler olup dağılmaları hakkında sâdır olan emr-i âliden sonra hâla inâd ve fesâdlarında isrâr ederler ise mezbûrların habâsetlerinden tathîr-i bilâd ve şer' ve mu'azzatlarından tahlîs-i ibâd vâcib olup "fe-kâtelü elletî tebgî hattâ tefî'e ilâ emrillâh" nass-ı kerîmi mücebince katl ve kuşâlleri meşrû' ve farz olur mu? Beyân buyurula. (Takvim-i Vekayi, 11 Nisan 1336, No:3824).

³³ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, İstanbul:Kültür Yayınları, 2011, s.3; Mustafa Keskin ve Diğerleri, *Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kayseri: Ufuk Kitabevi, 1995, s.108.

³⁴ Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.22

³⁵ Erim,a.g.e.s.549.

³⁶ Takvim-i Vekayi, 12 Ağustos 1336, No. 3928; Ömer Budak, Sevr Paylaşımı, *Türkler*, (Edt. Hasan Celal Güzel,Kemal Çiçek, Salim Koca), C.15, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, s.836

Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren Sevr Antlaşması taslağına Osmanlı murahhaslarının verdiği cevap gazete sayfalarına yansımıştır. Murahhasların verdiği cevap altı kısma ayrılmıştır. Altı kısmın beşincisi Ermenistan'dır³⁷. Bir sonraki gün gazetede yeni devletlerin tasdiki ve terk-i arazi kısmında ikinci maddede; “Ermenistan'ın 1918'de hür ve müstakil bir devlet olarak Türkiye tarafından tanınmış olduğu burada teyit eder”, şeklinde bir ifadeye ve Ermenistan başlığına yer verilmiştir³⁸. Ermenistan ile ilgili kısmın çevrisi şu şekildedir:

“H.- Ermenistan

“Devlet-i Aliyye, Ermenistan'a muktezî şerâ'it-i hayâtiyyenin temîni lüzûmunu tasdik eder iken, diğer taraftan Türklerle meskûn havâlîyi aynı şerâit-i hayâtiyyeden mahrûm bırakmamalıdır.

Devlet-i Aliyye ile Ermenistan beynindeki hudûdun tayîni için Hükûmet-i Seniyye, mevzû'-ı bahs olan arâzî hakkında milliyet düstûruna ve iktisâdî, siyâsî şerâit-i hayâtiyyenin te'mînine ri'âyet olunmasını talep eder.

Siyâseten Ermenistan'a ilhâk etmek üzere Devlet-i Aliyye'den ahâlî-i İslâmiyye tefriki, bir taraftan Türkiye'nin vahdet-i irkiyyesine tecâvüz ve diğer taraftan Ermenistan dâhilinde dâimî bir menba-ı ihtilâf teşkil edecektir. Türkler ve Kürdler, Ermeni Cumhuriyeti dâhilinde bir ekseriyet teşkil edecektir. Bu mülâhazât Ermeni menâbi'inin ma'lûmâtıyla da te'yîd edilmiştir.

Filvâki' Devlet-i Aliyye ile Kafkas Cumhuriyeti beyninde mün'akid mütarekeden evvel cereyân eden müzâkerât esnâsında, el-yevm te'essüs etmiş olan Kafkasya Ermenistan'ı hakkında Ermeni Heyet-i Murahhasası'nın verdiği tahrir bu bâbda sarîh ma'lûmâtı ihtivâ etmektedir ki, nukât-ı esâsiyyesi ber-vech-i âtidir:

Dağıstan hâric olmak üzere, Şimâlî Kafkasya 210.000 kilometro murabba' mesâha-i sathiyede takriben 7.100.000 nüfusa mâlikdir ki, bunun

2.600.000'i Müslüman

1.875.000'i Ermeni

1.750.000'i Gürcü

900.000'i millet-i muhtelifeye mensubdur.

7.075.000

zaman Ermenistan'ın Şimâlî Kafkasya'da talep ettiği arâzî bütün Erivan Eyâleti ile Tiflis Eyâleti'nin kısm-ı cenûbîsi ve Elizabet Pol Eyâleti'nin cenûb-ı garbî kısmı ihtivâ ediyordu ki, bu da 52.500 kilometro murabba' arazi üzerine, sûret-i âtide taksîm olunan 1.762.000 nüfusa mâlik bulunuyordu.

Ermeni

526.000 Müslüman

³⁷ Takvim-i Vekayi, 17 Temmuz 1920, No:3905.

³⁸ Takvim-i Vekayi, 18 Temmuz 1920, No: 3906.

25.000 Yezidî

7.000 Gürcü

50.000 diğ er milletlere mensub

1.762.000

Bu suretle, hudûdu tahdîd edilen bir Ermenistan, yalnız 1.154.000 nüfûsa karşı 562.000 Müslim ahâlîyi ihtivâ etmekte idi. Eğ er Devlet-i Aliyye Vilâyât-ı Şarkıyyesi'nin bazı aksâmı dahi Ermenistan'a ilâve olunursa, Cumhuriyet'deki Ahâlî-i Müslime'nin mikdârı Ermeni unsurunun iki veya üç misline bâliğ olur. Ve bundan da gayr-i tabî'i ve devamsız bir vazıyyet hâsıl olur. Filhakîka Ermenistan'a muttasıl arâzî-i Osmâniyye'den Bâyezid ve Lazistan sancaklarından Bâyezid'da 13.000 Ermeni'ye mukâbil 109.000 Müslümân ve Lazistan'da 210.000 Türk'e karşı ancak 35 Ermeni mevcûd olduğuna göre, 24 Müslümân'a mukâbil bir Ermeni bulunduğunu nazar-ı i'tibâra almak gereklidir.

Hudûd mes'elesinin iktisâdî nokta-i nazardan tedkikinden mütevellid, netice ahâlînin mensûb oldukları ırklar hakkındaki tedkikâtdan hâsıl olan neticenin aynıdır. Rus istîlâsı ile Ermeni isyânının ilkâ eylediği sefâlet-i elîmeden Türkiye'nin kurtulabilmesi için havâlî-i mezkûrenin içeri taraflarını Karadeniz'e rabt edecek yollar bırakmak zaruridir. Bu yollardan Gümüştâne ve Trabzon yoludur. Bu yolun Türkiye'den nez olunması vilâyât-ı şarkıyye ahâlîsini açlığa mahkûm etmek demektir. Halbuki Batum, Ermenistan'a mahreç hizmetini görebilir. Zâten Hükûmet-i Seniyye, Ermenistan ticâreti hakkında, hukûmet-i mezkûrenin, sûret-i ma'külede talep edeceği her güne teshîlâtı bahş etmeğe âmâdedir.

Bütün bu irkî, siyâsî ve iktisâdî mülâhazâtdan Ermenistan'ın eski Devlet-i Aliyye, Rusya hududundan daha fazla tevsî'ine mahal olmadığı neticesi zâhir olmaktadır.

Türk-Ermeni hudûd mes'elesi hakâyıka müstenid mülâhazâta mübtenîdir. Eğ er bu bâbda bir ihtilâf zuhûr ederse, beynelmîel bir komisyon, tahkikât-ı lâzıme yi icraya me'mûr olacaktır. Binâenaleyh Hükûmet-i Seniyye, başlıca Düvel-i Müttefike murahhaslarıyla ber Osmanlı ve bir Ermeni murahhasından mürekkeb ber komisyon-ı mahsusun Ermenistan'a bir mahreç-i bahrî temîni için mahallinde tahkikât münteziyye (?) icrâsına memûr edilmesini talep eder. İşbu komisyonun raporu tevdi' olunur olmaz, başlıca Düvel-i Müttefike ile Türkiye ve Ermenistan beyninde ber mukâvele akd olunacaktır.

Hükûmet-i Seniyye, Ermenistan hududuna mülâsık, Türk arâzisinin – mütekâbil olmak şartıyla askerlikden tecridi esâsını kabûl eder. Irklar üzerine tedkikâtı muhtevî üç harita melfûfdur. Bunlardan biri 1914 senesindeki resmî istatistiklere, ikincisi ve ginetik (?) eseriyle Rus General Mayoskin'in Bitlis ve Van vilâyetleri hakkında bir grafiğine ve üçüncüsü Sarı Kitaba nazaran, Asya-i Sugra'daki Müslüman, Rum ve Ermeni anasırının tesbitlerini irâd eder"³⁹.

³⁹ Takvim-i Vekayi, 20 Temmuz 1336, No:3908.

Yukarıda görüldüğü gibi murahhaslar tarafından Osmanlı Devleti'nin Ermenilere gereken hayat şartlarını temin edilmesine rağmen Türklerle meskun arazileri aynı hayat şartlarından mahrum etmemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Hükümet-i Seniyye, Osmanlı Devleti ile Ermenistan'ın istediği hududun tayini için iktisadi, siyasi hayat şartlarının teminine ve milliyet kaidelerine dikkat edilmesini talep etmiştir. Burada Türk ve Kürt nüfusunun Ermenilerden fazla olduğu ve Kafkasya Ermenistan'ı hakkında Ermeni heyeti temsilcisinin verdiği taktir de Dağıstan hariç olmak üzere Kafkasya'nın kuzeyi 210.000 km olan arazide yaklaşık 7.1000.000 nüfus olduğu vurgulanmış ve çoğunluğunun Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Ermenistan'ın o zamanlar talep ettiği arazi Kuzey Kafkasya'da bütün Erivan eyaleti ile Tiflis eyaletinin güney kısmı ve Elizabet Pol eyaletinin güney batı kısmını içine almıştır. 52.500 km² arazi üzerinde 1.762.000 nüfusu yaşamıştır. Bu arazide Ermeni nüfusun fazla olduğu ilave edilmiş fakat Osmanlı Devleti, doğu vilayetlerinin bazı bölümlerinin Ermenistan'a eklenmesi durumunda Cumhuriyetteki Müslüman nüfusu Ermeni nüfusunun iki veya üç katına ulaşacağı bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nde Bayazid ve Lazistan sancaklarından Bayazid'da 13.000 Ermeni'ye karşılık 109.000 gibi bir Müslüman çoğunluğunun dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Burada dikkat çeken bir hususta, Türk-Ermeni sınır meselesinin bir komisyona bırakılma düşüncesidir. Komisyon raporu çıkar çıkmaz iki taraf arasında bir mukavele yapılacağı ifade edilmiştir.

Ayrıca cevap layihasının Ermeniler ile ilgili kısmında Hükümet-i seniyye'nin Türk arazisinin Ermeni hududuna yakın kısmının askerden arındırılmasını kabul ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca ırkların tetkik edildiği üç haritanın mevcut olduğu ifade edilmiş, bunlardan biri 1914 senesindeki resmi istatistiklere ikincisi Rus General Mayoskin'in Bitlis ve Van vilayetleri hakkında bir grafiğine üçüncüsü de sarı kitap denilen bir kitaba dayandırılmakta olduğu bildirilmiştir.

Osmanlı Hükümeti'nin Sevr Antlaşması taslağı ile ilgili görüşleri müttefik devletler tarafından pek olumlu karşılanmamıştı. Müttefik devletler, Osmanlı murahhaslarının görüşleriyle ilgili düşüncelerini Paris'de Osmanlı murahhaslarından Reşit Bey'e iletmişlerdi. Reşit Bey'in bu düşünceleri, Hariciye Nezaretine çektiği telgraf ile iletmiş. Gazete sayfalarına yansıyan telgrafın Ermenilerle ilgili kısmı şu şekildedir:

“Müttefikler, Türkler'in sâir milletler üzerine hâkimiyetlerine artık ebediyen nihâyet vermek zemânının hulûl etdiğini aynen görmektedirler.

Harbden evvelki uzun devrelerde, Bâb-ı Alî ile düvel-i muazzama beynindeki münâsebâtın tarihi Bulgaristan, Makedonya, Ermenistan ve sâir mahallerde vâki olup, vicdân-ı insâniyeti infiâl ve galeyâna getiren mezâlîme nihâyet vermek husûsunda, bilâ-netîce tevâlî eden bir sürü teşebbüsâtdan başka bir şey değildir. Son yirmi sene zarfında Ermeniler işidilmemiş vahşetlerle katliâm edilmişlerdir. Muhârebe esnâsında Hükümet-i Osmâniyye'nin taktîl, tehcir ve sû-i muâmeleden ibâret olan eser-i fütûhâtı, mâzide bu kabilden vâki' olan infisâlini fersah fersah tecâvüz etmişdir. 1914 senesinden beri Hükümet-i

Osmâniyye, musanna bir ihtilâle müstenid, gayr-i makbûl bahâneler ile erkek, kadın, çocuk sekiz yüz bin Ermeni'yi katliâm ve iki yüz bin Rum ile iki yüz bin Ermeni'yi vatanlarından tehçir ve tebîd eylemiştir⁴⁰.

Hükûmet-i Osmâniyye, Türk olmayan tebasını yalnız, yani tecâvüz ve katilden sıyânet husûsunda kusûr etmekle kalmayıp, hattâ himâyesine mecbûr olduğu ahâlîye karşı en vahşî tecâvüzâtı tertîb ettiğini mealen delâ'il-i müteaddide vardır. Bu esbaba mebni, hükûmât-ı müttefike Türk ekseriyetiyle meskûn olmayan arâziyi Türk ribkasından (bağından) tahlise karâr vermişlerdir⁴¹.

Telgrafın Ermeniler ile ilgili kısmına bakıldığında açık ve net bir şekilde müttefik devletler Osmanlı Devletini Ermenileri katil etmekle suçlandığı ortadadır. Osmanlı Devleti, bu şekilde bir suç işlediği düşünülüyor için bir kısım arazinin Ermenilere verilmesi gerektiği söylenmiştir.

Osmanlı murahhaslarının verdiği cevap ile birlikte Ermenistan ile ilgili olarak; Ahâlinin müteşekkil olduğu anâsır-ı muhtelifeyi müşar cedvel anâsır-ı muhtelifenin nisbetini gösterir üç aded grafik bulunmuştur⁴².

4 Ağustos 1920'da yayınlanan beyannamede Osmanlı Devleti'nin düştüğü zor durumdan bir an önce kurtulması gerektiği, zamanının kalmadığı, Ermenistan meselesinin aleyhte çözümlenmesiyle doğu vilayetlerinin kaybedilmesi gibi bir durumun olduğu yazılıdır⁴³. Yine beyannamede yıllarca Osmanlı bünyesinde yaşayan Ermenilerin Bolşeviklerden yardım umarak isyan etmesinin doğru olmadığını vurgulanmıştır.

SONUÇ

11 Nisan 1832'de yayınlanmaya başlayan Takvim-i Vekâyi gazetesi resmi gazete niteliğindedir. 1919-1921 yılları arasını kapsayan çalışmanın araştırma sürecinde Ermeni olaylarının daha çok 1920 yılında gazeteye yansıdığı görülmüştür. Bu yıl özellikle tehçirde rol oynayanlarla ilgili kararlar, Dünya'da Türklerin Ermenilere zulmettiğine yönelik haberlerin asılsız olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yayınlanan haberler tespit edilmiş, Türklerin Ermenileri öldürmediği ve zulmetmediği ile ilgili Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraflar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması ile ilgili bütün detayların gazete sayfalarına yansıdığı gözlenmiş, antlaşmanın Ermeni bahsi, üzerinde durulmuştur.

1915'deki Tehçir Kanunu, Osmanlı Devleti savaştayken cephe gerisinin güvenliğini sağlamak amacıyla çıkarılmış bir kanundur. Osmanlı Devleti, savaşta topraklarını rahat bir şekilde savunmak için isyan eden ve sorun çıkaran Ermenileri göçe tabi tutmuştur. Dünya'daki çeşitli devletler topraklarında yaşayan insanların huzuru için benzer icraatlarda

⁴⁰ Takvim-i Vekayi, 21 Temmuz 1336, No:3909.

⁴¹ Takvim-i Vekayi, 21 Temmuz 1336, No:3909.

⁴² Takvim-i Vekayi, 21 Temmuz 1920, No:3909.

⁴³ Takvim-i Vekayi, 4 Ağustos 1336, No:3921.

bulunmuşlardır. Çalışmada özellikle dikkat çeken husus; Tehcir Kanunu'ndan sonraki süreçlerde alınan kararın arkasında durulmamasıdır. Suçluluk psikolojisiyle hareket edilmiş ve tehcir kanunu esnasında kanunu çıkararak ve çıkarılmasına ortam sağlayan herkes için yargılama süreci başlatılmıştır. Yargılama sürecinin başlaması demek bütün dünyaya ben bir suç işledim ve hatalıyım mevzusunu ilan etmektir. Oysaki tehcir kanununun devletin çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamanın dışında bir amacı olmamıştır. Kanunla ilgili kişiler ve bunlara verilen cezalar birebir gazeteye yansımıştır.

Ermeniler, bütün dünyada Osmanlı Devleti'ni karalama kampanyası başlatmış, büyük devletlerden destek alarak Anadolu'daki çıkarlarını gerçekleştirme amacına yönelik faaliyetler içerisine girmişlerdir. Bu faaliyetlere, Anadolu'daki Ermeniler zulüm görüyor iddiasıyla başlanmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraflar Türklerin, Ermenilere zulmetmediğini kanıtlar niteliktedir. Gazete devletin resmi gazetesi olduğu için olaylara nasıl baktığı ve olayları hangi çerçeveden verdiği çok önemlidir. Çünkü resmi yüzü olan bu gazete devletin hissedip inandıklarını yansıtmıştır.

Osmanlı Devletini paylaşma projesi olan Sevr Antlaşması'nın maddeleri Paris Konferansı ve Sen Remo Konferansı gibi uluslararası platformlarda görüşülmüştür. Görüşülen ve sonuçta Osmanlı Hükümeti tarafından imzalanan Sevr Antlaşması'nın Ermenilerle ilgili maddeleri de gazeteye yansımıştır. Bu maddelerin tam anlamıyla Osmanlı Devletini parçalamaya, bitirmeye yönelik maddeler olduğu tespit edilmiştir. Sevr Antlaşması'nın Ermeniler ile ilgili kısmında görüldüğü üzere amaç Ermenilere has bir devlet oluşturmak ve bunu yaparken Osmanlı Devleti Coğrafyasını kullanmaktır.

EKLER

او زمان ارمنستانك شمالی قفقاسیه ده طلب ایتدیگی اراضی بتون اریوان ایالتی ایله تفلیس ایالتنك قسم جنوبیسی والیزابت پول ایالتنك جنوب غربی قسمنی احتوا ایدیوردی که بوده ۵۲,۵۰۰ کیلومتر مربعی اراضی اوزرینه صورت آتی ده تقسیم اولنان ۱,۷۶۲,۰۰۰ نفوسه مالک بولنیوردی .

ارمنی	۱ ۱۵۴ ۰۰۰
مسلمان	۵۲۶ ۰۰۰
یزیدی	۲۵ ۰۰۰
کورجی	۷ ۰۰۰
دیگر ملتله منسوب	۵۰ ۰۰۰
	<hr/>
	۱ ۷۶۲ ۰۰۰

بوصورتیه حدودی تحدید ایدیلن برارمنستان یالکمز ۱,۱۵۴,۰۰۰ نفوسه قارشی ۵۲۶,۰۰۰ مسلم اهلینی احتوا ایتمکده ایدی. اگر ولت علیه ولایات شرقیه سنك بعض اقسامی دخی ارمنستانه علاوه اولتورسه جمهوریتده کی اهالی مسلماننك مقداری ارمنی عنصرینك ایکی ویا اوچ ملته بالغ اولور. وبوندن ده غیرطبیعی ودوامسز بروضعیت حاصل اولور. فی الحقیقه ارمنستانه متصل اراضی عثمانیه دن بایزید ولزستان سنجاقلرندن بایزیده ۱۳,۰۰۰ ارمنی به مقابل ۱۰۹,۰۰۰ مسلمان ولزستانده ۲۱۰,۰۰۰ ترکه قارشی آنجق ۳۵ ارمنی موجود اولدیغنه کوره ۲۴ مسلمانه مقابل ارمنی بولندی بی نظر اعتباره آلمق کر کدر .

Belge:1 Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Ermeni Meselesinden bir Kesit (20 Temmuz 1920, No:3908)

حربدن اولسی اورون دوره لرده باب عالی ایله دول معظمه بیننده کی
مناسباتک تاریخی بلغارستان ما کدونیا ارمستان وسائر محللرده واقع اولوب
وجدان انسانیاتی انفعال و غلیانه کتیرن مظالمه نهایت ویرمک خصوصنده
بلا نتیجه توالی ایدن برسورو تشبثاندن باشقه بر شی دکلدر. صوکیکرمی
سنه ظرفنده ارمیلر ایشیدلماش وحشتلرله قتل عام ایدلمشلردر. محاربه
انساننده حکومت عثمانیه نک ققتیل، تهجیر و سؤمعامله دن عبارت اولان
آر فتوحاتی ماضی ده بوقیلدن واقع اولان انفصالی فرسخ فرسخ تجاوز
ایتمشدر. ۱۹۱۴ سنه سنندبری حکومت عثمانیه مصنع بر اختلاله مستند
غیر مقبول بهانه لر ایله ارکک قادین چوجق سکیز یوز بیک ارمینی قتل
عام و ایکی یوز بیک روم ایله ایکی یوز بیک ارمینی وطنلرندن تهجیر
وتبعید ایلشدر.

Belge 2: Osmanlı Murahhaslarından Paris'te Bulunan Reşit Bey'in Osmanlı Devleti'nı Gönderdiği Telgraf (İtilaf Devletlerine ait Telgraf Metni) (21 Temmuz 1920, No:3909).

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

BOA.HR.HMŞ.İŞO.108/2 (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) *Hariciye Nezareti İstişare Odası*
BOA.DH.UMVM.131/87-1(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) Dahiliye Umur-1 Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü(DH.UMVM.131/87-1).

2.Kitap ve Makaleler

Akandere, O. (2003). 11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuvay-ı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:24, Kasım1999, ss.417-467.

Akyüz, Y. (1988). Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu. Ankara: TTK.

Artuç, N. (2008). 1915 Ermeni Olaylarına Farklı Bir Bakış, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7, ss.54-65.

Aydoğan, E. (2000). Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

Budak, Ö (2002).Sevr Paylaşımı. Türkler.(Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Çiçek, H. (2004). Dr. Bahattin Şakir İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Demirel, M. (1996). Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Ertan, T.F.(2016). Sevr ve Lozan antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:58, ss.21-37.

Erim, N. (1953). Devletlerarası Hukuk ve Siyasi tarih Metinleri. C.1, Ankara:TTK.

Ertuğ, H. R.(1976). Resmî Gazete ve Düsturların Tarihi. Hayat Tarih Mecmuası, Cilt: 1, Sayı: 12, İstanbul, s. 73.

Gökbilgin, T. (2011). Milli Mücadele Başlarken, İstanbul: Kültür Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (2007). Ermeni Tehciri, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Karabekir, K. (2000). Ermeni Dosyası. İstanbul: Emre Yayınları.

Keskin, M. D.(1995). Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Kayseri: Ufuk Kitabevi.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Üçüncü, U. (2014). İstikbâl Gazetesi'ne Göre Doğu Cephesi'nde Türk Ermeni Savaşı. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı:16, ss.87-113.

Sorgun, T.(1998). Mütareke Bölüğü ve Bekir ağa Bölüğü. İstanbul: Kamer Yayınları.

Süer, A. (1990). 1915 Ermeni Ayaklanmalarında Çarlık Rusyası'nın Rolü, DTCF Dergisi, S.10, ss.459-466.

Tosun, R.(2003). Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, ss.143-163.

3. Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekayi, 24 Şubat 1336, No:3784

Takvim-i Vekayi,10 Mayıs 1336, No:3849

Takvim-i Vekayi,31 Temmuz 1336, No:3917

Takvim-i Vekayi,14 Mart 1336, No:3800

Takvim-i Vekayi, 6 Mart 1336, No:3784

Takvim-i Vekayi,13 Mart 1336, No:3799.

Takvim-i Vekayi,14 Mart 1336, No:3799.

Takvim-i Vekayi, 21 Temmuz 1920, No:3909.

Takvim-i Vekayi, 4 Ağustos 1336, No:3921.

Takvim-i Vekayi, 21 Temmuz 1336, No:3909.

Takvim-i Vekayi, 20 Temmuz 1336, No:3908.

Takvim-i Vekayi, 12 Ağustos 1336, No. 3928.

Takvim-i Vekayi, 17 Temmuz 1920, No:3905.

Takvim-i Vekayi, 18 Temmuz 1920, No: 3906.